

Marja Järvelä

Elämäntavan muutos työläisyhteisön ja yksilöiden kehityshaasteena

Työläisten elämäntavan puitteista ja kehitysnäkymistä Joensuussa 1970-luvun lopulla

Tutkimuksen tausta

Elämäntavan tutkimusta ryhdyttiin Suomessa hahmottamaan nopean elinkeinorakennemuutoksen loppuvaiheesta tai jälkitilasta. Vuonna 1977 alkaneessa elämäntavan muutoksen tutkimuksessa¹ haluttiin ottaa yksityiskohtaisen tarkastelun kohteeksi, miten muutos eri yhteiskunnallisissa ympäristöissä on vaikuttanut ihmisten elämäntilanteeseen painottaen erityisesti arkikokemuksen merkitystä.

Yksi sosiaalisen liikkuvuuden tie, joka otettiin tarkastelun kohteeksi oli siirtyminen pientiloilta tehtaisiin. Tämä siirtyminen oli tapahtunut nimenomaan sukupolvien välisenä muutoksena.² Ei ollut kysymys vain siitä, että pientilojen perimysjärjestyksessä 'ylimääräiset' lapset siirtyivät kaupunkiin, vaan suuresta historiallisesta tapahtumasta, jossa monet tilat lopettivat toimintansa, elämä kylissä hiljeni ja siirtyminen kävi väistämättömäksi.³ Samalla teollisuus ja palveluelinkeinot tarvitsivat uutta työvoimaa, jolle ei useinkaan asetettu korkeita koulutusvaatimuksia.⁴ Niille ihmisille, jotka muuttivat yleisen elinkeinorakennemuutoksen suuntauksen mukaan, vain oman läänin sisällä, siirtyminen oli suhteellisesti katsoen helppoa. Siitä huolimatta muutos merkitsi suurta ja monita-

hoista muutosta elämäntavassa. Olihan edessä kokonaisvaltainen kulttuurin muutostapahtuma, joka kosketti syvästi muuttajien elämän eri puolia. Kysymys ei ollut vain muutoksesta muuttajien kokemuksena, vaan myös siitä, että työläiselämäntapa, siis vastaanottavan yhteisön elämäntapa oli sekin muutoksen pyörteissä.

Elämäntavan muutoksen haasteisuutta ja rajuutta tutkimassamme kohteessa, kahden joensuulaisen tehtaan työväestön piirissä,⁵ rajoitti se, että Joensuu on valtakunnallisesti katsoen teollistumisen periferia-aluetta ja se, että pientilaperinne Suomessa sisältää vanhastaan kytkentöjä palkkatyöhön, kun tilat useinkaan eivät tarjonneet riittävää toimeentuloa perheille. Pientilaelämässä oli varsin tavallista, että päämiehellä oli sivutuloja metsätöistä taikka käsityöläisammateista. Vaimotkin osallistuivat monesti aputöihin oman tilan ulkopuolella ja hankkivat omaa rahaa mm. luonnontuotteita myymällä.

Tehdastyön palkkatyöläisyyteen liittyvät yhteiskunnalliset sitoumukset ja välttämättömyydet ovat kuitenkin selvä laadullinen muutos pientilallisten elämäntapaan nähden. Muutos on niin suuri, että ne harvat tiloiltaan aktiivisen työuransa aikana lähteneet viljelijät, jotka kuuluivat tutkimusjoukkoomme,⁶ tähdensivät, etteivät koskaan oikein totu tehdastyöläisen elämänrytmiin eivätkä tunne omikseen kaupunkilaisen työläiselämän toimintoja, tapoja ja arvostuksia.

Joensuussa suoritetun työläistutkimuksen tehtäväksi tuli hahmottaa etenkin ensimmäisen polven teollisuustyöväen elämäntilanteen kokonaisuus koettuine haasteineen ja ristiriitoineen sekä valottaa niitä perspektiivejä ja toimintastrategioita, joiden puitteissa maalta muuttaneet teollisuustyöläiset arkielämäänsä järjestivät. Vertailukohtana olivat kantakaupunkilaiset toisen tai useamman polven työläiset, joita niinkään kuului haastateltavaan joukkoomme. Yhtäältä analysoitiin rakennemuutosta ja palkkatyötä elämäntapaa pakottavana yhteiskunnallisena välttämättömyytenä. Toisaalta hahmotettiin niitä vapausasteita, joita työväestön arvopuntarista aidosti löytyi ja joita heidän oli tarve taikka pyrkimys hallita hallitakseen omaa elämäntapaansa ja tilannettaan.

Työväen hyvinvoinnin puitteet ja resurssit

1. Tehdastyöläiseksi pientilalta

Biografiselta kannalta tarkastellen tehdastyöläiseksi tuleminen on tapahtunut naisten ja miesten osalta eri tavoin: Naisille kotoa lähtö, kaupunkiin pyrkiminen on ollut välitön nuorisoian pyrkimys ja pakko. Kun koulutustaso ei usein ole avannut tietä muuhun kuin 'piian' paikalle, on tätä tietä myös käytetty. Ikäpolvien välillä on kuitenkin suuri ero: siinä missä vanhemman ikäpolven naiset ovat aluksi pysyneet maaseudulla ja kokeneet kovia suurempien talojen emännänapulaisina tai emännöitsijöinä, ovat nuoremmat tulleet suurempaa tietä kaupunkiin 'lapsenlikoiksi' tutustuen samalla kaupunkilaiselämään ja sen nuorison elämäntyyliin. Tehtaaseen pääsyä on jopa odoteltu, kun se maataloustyön raskaus ja apulaisena työskentelyn sosiaaliset sitoumukset huomioonottaen on merkinnyt nuorelle naiselle yhtäaikaaisesti itsenäistymistä välittömästä patriarkaalisesta holhouksesta, kevennystä työssä ja omaa riippumatonta toimeentuloa.

Miesten lähteminen maatilalta on ollut ristiriitaisempi prosessi. On täytynyt katsoa kuka jää isännäksi ja jatketaanko tilanpitoa. Maalaisyhteisön patriarkaalinen isännöinti ei aina ole kovin altis ottamaan huomioon maatalouden tämän päivän kehitysehtoja eikä pojan lähtö ole ollut aina seurausta pelkästään tilojen pidon taloudellisesta vaikeudesta, vaan myös sosiaalisista sukupolven vaihtoon liittyvistä ongelmista. Maatalouden harjoitukseen liittyvät metsä- ja rakennustyöt ovat tarjonneet pojalle usein pitempiäaikaisen mahdollisuuden kiinnittyä maaseudulle kuin tyttärille. Näin maaseudun patriarkaalisuus, sen sosiaalisen pohjan murentuessaakin on pitänyt yllä pidempiaikaista sosiaalista sidettä miehiin kuin naisiin. Viimeksi kuluneet vuodet ovat kuitenkin jättäneet yhä vähemmän tilaa hidastetulle kaupunkiin siirtymiselle, kun sivuelinkeinomahdollisuudet ja maaseudun palkkatyö ovat vähentyneet.

Poikien lähtö maaseudulta on biografisesti tarkastellen usein tapahtunut armeijaan lähdön kautta. Toiselle paikka-

kunnalle siirtyminen on osoittanut laajemman perspektiivin: uudet ympäristöt, uudet ihmiset ja uudet mahdollisuudet valita ammatti ovat tulleet esiin. Pientiloilta lähteneiden poikien tehtaaseen tuloon onkin liittynyt enemmän todellista ammatin valintaa kuin naisten tehdastyöhön siirtymiseen. Todellinen ammatinvalinta on tapahtunut maalta tulleilla miehillä myös moniin kantakaupunkilaisiin toisen polven työläisiin verraten, jotka ovat tulleet tehtaaseen katsomatta vaihtoehtoja vanhempiensa tai muiden sukulaistensa kannoilla, niin pian kuin vaadittava ikäraja on saavutettu. Nuoremmilla maalta tulleilla pojilla on ammattikoulukin takanaan taikka vähintään ammattikursseja, jotka oikeuttavat heidät miehistä auktoriteettia, voimaa ja taitoja korostavassa tehdastyössä naisia paremmille työpaikoille ja paremmille palkoille.

2. Perhe

Pientilojen perheitä luonnehti suuri lasten lukumäärä⁷, perhesiteiden kiinteys ja yhteistoiminta tai vähintäinkin selvä keskinäinen työnjaollinen riippuvuus. Maalta muuttaneet ensimmäisen polven työläiset eivät kaupunkioiloissa yleensä pysy kauaa perheettöminä: itsenäisen palkkatyöläisen perhesiteistä vapaa, uusi elämä loppuu lyhyeen. Nuorena perheellistyminen on tavallista, pitkäaikainen perheettömyys poikkeuksellista. Avioliitto ja lasten hankinta kuuluvat yhteen: perhe käsitetään perheeksi vasta kun on hankittu ensimmäinen lapsi.

Puolisot ovat usein samanlaisesta taustasta. Perhe alkaa sitoa totuttuun kulttuuriperustaan, vaikka olot ovat suuresti muuttuneet. Lapsia hankitaan harkitusti, useimmiten kaksi. Vaimon ja miehen työurat eriytyvät ja vaimo valitsee matalapalkkaisen tehdastyön ja perhepäivähoitajan ammatin välillä. Tämän päivän tavanomaisen elintason tavoittelu antaa harvoin sijaa perinteiselle työläisperhetyypille, jossa mies on ainoa elättäjä, vaimo kotona usein monen lapsen hoitajana. Lapsuuden kodista omaksutulla pientilan emännän työmoraalilla nainen selviytyy kahdesta työtaakastaan; miehellä,

jonka elämäntapa on ajankäytöltään vähemmän työvaltainen taikka työnluonteiseen toimintaan sidottu, jää enemmän valintamahdollisuuksia kalaporukan, käsitöiden, kapakan ja yhteiskunnallisen toiminnan välillä. Perhe asettaa perspektiivin: ei riitä välttävä toimeentulo, on oltava se mikä naapurillakin on ja mieluummin vähän enemmän. Perheessä, sen toimeentulossa ja menestyksessä on yhtäaikaisesti keskeinen oman elämäntavan reviiiri, jatkuvuuden tae ja suojapaikka. Suurimpia — ja samalla yleisin — elämää koetteleva kriisi on perheen hajoaminen niin miehelle kuin naiselle, vaikka haasteet ja vastukset avioeron sattuessa on erilaiset⁸.

3. Toimeentulo

Pientilallisten elämässä omavaraisuus tai pikemminkin pyrkimys omavaraisuuteen oli avainsana. Palkkatyöläisen perheessä se on kääntynyt riippumattomuuden tavoitteluksi, mikä tarkoittaa sitä, että ydinperheenä pyritään taloudelliseen ja sosiaaliseen riippumattomuuteen, palkkatyöläisyyden puitteissa kuitenkin. Ansaittu raha välittää tätä kokemusta, se on 'parempaa' rahaa kuin sosiaaliavustus. Työiässä olevat teollisuustyöläiset ovatkin enemmän sosiaalipoliittisen järjestelmän maksajia kuin maksujen saajia. Puhutaan lapsiperheiden köyhyysloukusta, jolla voidaan tarkoittaa ainakin sitä, että kahden nuoren palkkatyötä tekevän puolison yhteenlasketut tulot eivät enää oikeuta eräisiin sosiaalisen tulon muotoihin esim. asumistukeen, kun ne ovat sidottuja palkkatulojen suuruuteen. Köyhyysloukku ei tällöin edusta niinkään absoluuttista köyhyyttä vaan köyhyyttä verrattuna omiin tavoitteisiin ja muita elämänvaiheita edustaviin perheisiin ja yksilöihin, jopa samassa yhteiskuntaluokassa, sekä sitä että asemaa ei ratkaisevasti kyetä parantamaan sen enempää kahden puolison työtä tehostamalla kuin toisen kotiinjäännilläkään. Tosin on ilmeistä että yhden huoltajan varassa elävät työläisperheet putoavat elintasossaan alle väestön normaalielintason. Naiset pitävät välttämättömänä osallistumistaan palkkatyöhön turvatakseen perheelle välttämättömyyshyödykkeet ja kohtuulli-

sen asumistason ansaiten näin juuri tarvittavan marginaalisen lisän miehen palkkaan. Vaimon työssäkäynti tai kotiin jääminen on kokonaisvaltainen ratkaisu, jossa painavat paitsi välttämättömien elämänpuitteiden, ruoan ja asumisen standardit myös naisen henkilökohtaiseen sosiaaliseen asemaan liittyvät seikat. Kotiin jääminen merkitsee naiselle ehdotonta riippuvuutta perheestä, miehestä ja oman tulevaisuuden sitomista kotiäidinrooliin, jota nykypäivänä pidetään ahtaana ja alttiina umpikujalle. Avioeron kokeneet naiset tähdentävät taloudellisen riippumattomuuden tärkeyttä naisen itsenäisen elämänhallinnan edellytyksenä.

4. Asuminen

Asumismuoto ja asumiseen liittyvät tavoitteet määräävät suuresti työväestön elämäntavan sisältöä. Asumistasossa on myös tapahtunut suuria muutoksia työväestön lapsuusaikaan verraten. Useimmat haastateltavat olivat kokeneet oman työuransa rinnalla 'asumisuran', jossa muutokset parempaan ovat olleet selviä. Työläisen *työuralle* on ominaista pysyvyys ja, rutiininomaisissa tehtävissä, jopa suorituskyvyn laskua seuraava työaseman heikkeneminen. Sen sijaan asumisessa kirjataan usein suuria hyvinvointivoittoja, tosin ankaran työn ja säästämisen tuloksena silloin kun omistusasunnun hankinnasta on kysymys. Lähtökohta on usein ollut niin yksityishenkilölle kuin perheellekin vaatimaton hellahuone ilman mukavuuksia. Siitä on siirrytty väljempään vuokrahuoneistoon tai nuorimpien ikäpolvien myötä lainoitettuihin kaksioihin. Vanhemman ikäpolven ensimmäiset omistusasunnot ovat olleet mökkejä, jotka eivät aina ole kylmältä ja tuulelta suojelleet. Tämän päivän asumistason huippua edustavat uudet taikka kunnostetut omakotitalot, joihin on päästy käsiksi paljolti omalla rakennustyöllä ja taidolla sekä riittävällä alkupääomalla.⁹

Vähemmistö työväestöstä asuu tänä päivänä perinteisissä tehtaiden vuokra-asunnoissa, joita vain harvat pitävät tyydyttävänä asumismuotona. Asumisen ja työpaikan yhteenkytkey-

tymistä ei pidetä turvallisena ratkaisuna, vaikka pitkäaikaiset työntekijät kokivat tutkimusajankohtana työttömyyden uhkan enemmän teoreettiseksi kuin tosiasialliseksi.

Asumiseen vapaa-ajan tyyssijana liittyy paljon muitakin merkityksiä kuin perinteinen perustarve saada suoja luonnonoloja vastaan ja laatia turvapaikka perheelle. Asunto on oman työn ja reviiirin merkityskeskus ja kohonneen kulutustason ensisijainen edustuspaikka. Omistusasunto ei tule tavoitteeksi pelkän omistamisen takia: turvallinen asuminen yleensä edellyttää asunnon omistamista. Maaltamuuttajille omakotitalo, etenkin itse rakennettu, on myös merkki perinteisestä pyrkimyksestä omavaraisuuteen.

5. Terveys

Kohtalaisen hyvä terveydentila on palkkatyöläisyyden perusedellytys. Tehdastyö sisältää monia terveystriskejä, joita tosin työntekijöiden käsityksen mukaan on onnistuttu lieventämään.¹⁰ Samalla kun varsinaisten tapaturmariskien on koettu vähentyneen, on yhä suurempi huomio kiinnittynyt rutiininomaisen työn pitkävaikutteisiin terveystriskeihin sekä työympäristön haittoihin. Eri ammattiryhmät kärsivät eri tavoin tehtaan terveystriskeistä, joita pidetään pahimpina naisten työssä. Ne edustavat usein yksinkertaisia toistuvia liikesarjoja tai tuotteiden käsittelyä vaarallisina pidetyillä kemikaaleilla.

Yleisen, tutkimustuloksin todetun käsityksen mukaan, suomalaiset miehet ovat eurooppalaisten sairastolistojen kärkipäässä. Subjektiiivisesti teollisuustyön naiset ovat kärsijän osassa, eikä liene mahdotonta, että teollisuustyön voimaperäistymisen vuoksi naisten terveydentila myöskin heikkenee miehiä nopeammin iän myötä. Naiset pitivät 10 vuotta rajana, jonka jälkeen, viimeistään, kulumat alkavat vaivata ja kuntoutusta tarvitaan. Kun eläkeikä on korkea, tiedetään, että eivät sen enempää miehet kuin naisetkaan yleensä yllä työkuuntoisina säädettyyn eläkeikään, vaan joutuvat ennenaikaiselle eläkkeelle.

Sosiaalipoliittiselta kannalta katsoen eläkeiän alentamisen vaatimusta voidaan pitää päätuloksena tutkittavien näkökul-

masta. Vanhemmat työläiset pitivät yhteiskuntapoliittisena järjettömyytenä sitä, että vanhat työntekijät joutuvat venyttämään voimiaan katkeamispisteeseen ennen eläkeikää samalla kun nuorisoa on työttömänä, kadulla kuleksimassa, kuten sanotaan.

Tutkimuksessa ei arvioitu missä määrin elämäntavan kokonaisuus, kulutuskäyttäytyminen, tavat ja tottumukset vaikuttavat koettuun terveydentilaan. Selväksi kävi kuitenkin, että niin tosiasialliset oireet ja vaivat kuin epämääräinen ahdistuskin ja pelko terveydenmenettämisestä liitettiin nimenomaan työperäisiin asioihin. Maaltamuuttajilla oli myös ankaria kokemuksia lapsuudestaan: eräät kertoivat joutuneensa jo varhain liian raskaisiin töihin ja saaneensa näistä vammoja, jotka koituivat vanhemmalla iällä haitaksi teollisuustyön rasituksessa. Teollisuustyötä sisänsä pidettiin kevyempänä kuin maataloustyötä, jos tällainen omakohtainen vertailutilanne oli olemassa.

Elämäntavan muutoksen perspektiivit ja ristiriitaisen todellisuuden hallittavat aspektit¹¹

1. Työ ja vapaa-aika

Työn ja vapaa-ajan välistä ristiriitaa on tämän päivän palkkatyöntekijöiden sosiaalisaatiota koskevissa tutkimuksissa eritelty työn välineellistymisen käsitteellä.¹² Tähän pohdintaan liittyy usein ajatus, että työ aikaisemmin olisi ollut jotain muuta kuin välineellistä. Kuitenkin jo palkkatyösuhteen yhteiskunnallisesta muodosta seuraa, että palkkatyö on aina palkan ansaitsemista yleisessä merkityksessä. Toinen asia on sitten, miten tämä välineellisyys koetaan ja tulkitaan työväestön piirissä. Tässä asiassa voitaneen kirjata tärkeitä perspektiivimuutoksia ja tosiasiallista jo tapahtunutta muutosta sekä eriytymistä eri ammatti- ja sosiaaliryhmien kesken.

Joensuulaisten tehdastyöläisten tutkimuksessa löytyi selviä eroja suhtautumisessa työhön niin, että erot liittyivät tutkittavien sosiaaliseen taustaan. Kantakaupunkilaista työläisperinnettä edustavilla työläisillä oli selvästi enemmän tavan-

omainen työtä välineellistävä palkkatyöläisidentiteetti: työvoima on myyty määräajaksi ja siitä on saatava mahdollisimman korkea hinta. Vapaa-aikā taas on omaa aikaa, ansaittua lepoa, huvia ja perhepiirissä tapahtuvaa välttämätöntä puuhailua.

Maaltamuuttajat tähdensivät pikemminkin maatilalta perittyä kokonaisvaltaisen työmoraalin periaatetta: työ on aina tehtävä hyvin riippumatta sen sisällöstä ja siitä mitä maksetaan. Työ on myös opittu normi, joutilaisuuden vastakohta. Myös vapaa-aika pyrittiin täyttämään hyödyllisellä työnluontoisella toiminnalla, jolla saataisiin luontaistuotteita yksityiskäyttöön. Palkkatyöhönkin yritettiin soveltaa ajatusta, että ahkeruus tulee välittömästi palkituksi. Esimerkiksi urakkatyön palkan määräytymisen perusteista oltiin vähemmän tietoisia tai edes kiinnostuneita.

Kuluttajan elämäntapaperspektiivi oli toki ehtinyt lyödä leimaansa jonkin verran myös maaltamuuttajien ansioita arvottaviin ajatuksiin, mutta elintason kohottamispyrkimykset tiivistyivät pääasiassa asumistason kohottamiseen ja lasten kulutusvaatimusten täyttämiseen. Näissä kulutustavoitteita leimaavat enemmän sosiaalisen vertailun mittapuut kun taas ravinnon, hygienian, vaatetuksen ja nautintoaineiden osalta vanhat standardit sekä välttämättömyyden ja niukkuuden talous pitivät pintansa.

Tämän päivän palkkatyöläissosiaalisaation vitsauksena on pidetty vapaa-ajan tyhjenemistä ja passiivista turhaakin kulutusta. Oman kulttuurisen taustansa pohjalta maaltamuuttajat olivat taipuvaisia vastustamaan kritisoitua 'kuluttajan elämäntapaa'. Toisaalta vanhasta kiinnipitäminen on johtanut pikemminkin sopeutumiseen kuin uusien elämäntaparatkaisujen etsintään ja etenkin naisten osalta hyvin työvaltaiseen elämäntapaan: arkipäivä täyttyy niin palkkatyössä kuin sen ulkopuolellakin työnluontoisella toiminnalla ilman että sijaa jää uusille toiminnoille ja kulttuurimerkityksille. Kuitenkin elämäntavan uudet haasteet, palkkatyöläisen huvia ja nautintoja korostava vapaa-aika, tulevat eteen viimeistään uudessa kasvatettavassa sukupolvessa, eikä uusia elämänhallinnan ai-neksia ole juuri kehkeytnyt. Entiset yhteisölliset toiminnan

muodot kuten yhteiset juhlat, urheilu ja muut yhteisölliset toiminnot ja harrastukset (mm. harrastajateatterit) jäävät siirtymättä kaupunkiin. Tilalle tulee pitkälti yksityistynyt kulttuuri- ja joukkotiedotuspalveluiden kulutus.

Tavanomaisena pidetyt kehityspiirteet palkkatyöläisen yksityistyminen, perhekeskeisyyden lisääntyminen ja sosiaalisten toiminta- ja merkitysympäristöjen pirstoutuminen vaikuttavat jopa rajummin maaltamuuttajien kaupunkilaiselämään kuin toisen polven kaupunkilaisiin, jotka joka tapauksessa omaksuvat helpommin työläiskulttuurin yhteisöperinteitä omaan elämäntapaansa. Maaltamuuttajat etsivät kaupungissakin tuekseen oman kylän tyttäriä ja poikia, joiden kanssa voi vaikkapa muistella 'villiä nuoruutta' olutlasin ääressä. Pidemmät vapaa-ajat ja kesäkauden viikonloputkin vietetään mieluiten maalla tukeutuen lapsuuden yhteisösiteisiin ja toimintatapoihin.

2. Miesten ja naisten elämäntapa

Pohjoiskarjalainen pientilaperinne, kuten talonpoikainen perinne yleensä perustuu voimakkaaseen patriarkaaliseen perhemuotoon. Isännällä on auktoriteettiasema elinkeinon harjoittamisessa, jossa vaimo ja lapsetkin ovat työntekijöinä. Naisten itsenäinen palkkatyöläisyys muuttaa perinteistä asetelmaa, vaikka naisen palkkatyö onkin perheen elatuksen kannalta usein toissijainen huonomman palkkauksen, vähäisemmän työn arvostuksen ja perheen huoltamiseen liittyvien äidin tehtävien ansioista, jotka katkaisevat ainakin tilapäisesti naisen työuran.

Arkitoimintojen kannalta naisen työntäyteinen elämäntapa ja alistaisuus työelämässä jatkuvat, mutta työnjaollisesti hän on kytkeytynyt aviomiehensä elämään vain kotitöiden osalta, vaikka saattaakin työskennellä samassa tehtaassa kuin miehensä. Entinen ehdoton ja kokonaisvaltainen työnjaollinen riippuvuus avioliiton perustana on purkautunut. Avioliitto perustuu kuitenkin paljossa edelleen yhteistyöhön ja toimintaan mm. lasten kasvatuksessa ja asunnon hankinnassa.

Tunnesuhde ja sen jatkuvuuden vaatimus saa kuitenkin entistä enemmän painoa: pelkkä keskinäinen riippuvuus työvoiman uusintamisessa ei tahdo pitää liittoa koossa. Avioliitosta etsitään uusia ulottuvuuksia elämälle. Yksityistyminen ja usein esiintyvä muiden läheisten ihmissuhteiden puute taikka rajoittuneisuus ja toisaalta tunne-elämän yltäkylläisyyden markkinointi tiedotusvälineissä kuluttajan elämäntavan onnellistuttavana lisäkkeenä panevat avioliiton kovien haasteiden eteen, etenkin kun se on monesti myös toiminnallisesti rasitettu vuorotyön takia ja naisen kaksinkertaisen työtaakan paineessa.¹³

Työpaikalla naiset kokevat palkkatyönsä toissijaisuuden paitsi huonompina palkkoina myös huonompina työolosuhteina, keskimäärin yksitoikkoisempina työnä sekä ammattitaidon ja työuran vähäisinä kehitysmahdollisuuksina. Naisten ja miesten työporukat ja arkikulttuuri eriytyvät toisistaan ja kohtaavat yleensä vain juhlatilaisuuksissa ja normeja enemmän tai vähemmän rikkovina ihmissuhteina, jotka aiheuttavat kiusallisia 'viestejä' etenkin naisporukoissa. Poikkeuksen tekevät ammattiyhdistysaktiivit ja poliittiset aktivistit, jotka voivat ylittää tavanomaisia yhteisön tarkasti säätelemiä käyttäytymisnormeja ja käyttää taukoajoja mm. yhteiseen poliittiseen pohdintaan.

Miesten ja naisten välisen säädellyn roolikäyttäytymisen takana työyhteisössä on paitsi sitova patriarkaalinen perheperinne myös perheiden hajoamista seuraava roolileimautuminen. Yksinäinen nainen, usein yksinhuoltaja, aiheuttaa helposti sosiaalista hämmennystä ja joutuu silmätikuksi työpaikalla. Yksinäistä naista pidetään ellei suorastaan vaarana perhejärjestykselle niin ainakin henkilönä, johon kohdistuu ristiriitaisia odotuksia: etenkin yksinhuoltaja voi saada sankariäidin hahmon, mutta yhtä hyvin viettelijättären leiman.

Yksinäiset naiset, joita on yhä enemmän avioerojen lisääntyessä, itse kokevat roolipaineensa varsin ankarina. Naiset kuuluvat siinä missä autotkin miesten kevyeen työpaikkatariinointiin. Naisten kesken taas pidetään enemmän yllä perheongelmien problematisointia ja uskottua työtoveria käytetään varaventiilinä perhe-elämässä saatujen kolhujen käsittelyssä.

Avioeron sattuminen koskettaa yleensä miehen elämää kokonaisvaltaisemmin kuin naisen, jolle yleensä jäävät lapset ja asunto.

Itsenäinen palkkatyötä tekevä työläisnainen saattaa kokea eron lyhyenkin ajan kuluttua voittopuolisesti myönteiseksi ratkaisuksi, vaikka työpaikalla koetut sosiaaliset paineet ja eriarvoisuus miehen kanssa satuttavat silloin kipeimmin. Eronneeseen mieheen ei naisen arvion mukaan normipaineita suuntaudu, vaan tämä on vapaa tekemään mitä tahtoo. Käytännössä miehen tahtominen on usein hänelle itselleen epäselvä asia perheyhteisöstä irrottuaan: huolettomaan poikamiehen elämään ei yleensä ole paluuta ja epäsäännöllinen elämä, jos se tie alkaa viedä, johtaa vaikeuksiin pitää yllä säännöllistä työrytmiä ja alistua palkkatyöläisen pakkoihin. Perheestään irronneelle miehelle jää runsaasti vapaa-aikaa, jonka täyttäminen johtaa valintaan lähinnä kolmen vaihtoehdon välillä: kiinnittyminen yksityisiin nuoruudessa opittuihin harrastuksiin ja sosiaalisiin siteisiin, osallistuminen työväenyhteisöllisiin toimintaperinteisiin tai runsas ajantappo, kaupallisten viihdykkeiden hankkiminen, johon usein kuuluu runsas alkoholin käyttö. Mies jää helpommin ikäänkuin olosuhteiden uhriksi eron sattuessa ja etsii lohdutusta kaljaporukoista ja tilapäisseurasta ravintolassa, jota luonnehditaan perhe-elämän pakolaisleiriksi ja pettyneiden liittolaisuuden ja lohdutuksen tyyssijaksi.

Naiset ovat arkikulttuurissa ja toiminnassaan perhekeskeisempiä kuin miehet, elämän perusmerkitysten tasolla ero kuitenkin tasoittuu.¹⁴ Monien yhteisöllisten siteiden murentuessa, perhettä on pidettävä yhteisöllisen elämisen tärkeimpänä jäljelle jääneenä toimintaympäristönä. Tällaisena perhe on etenkin miehen suojapaikka, ravintola, mikäli valinnanvaraa on, on vain tilapäinen pakopaikka. Naisen itsenäistynyt asema vaikuttaa olennaisesti myös miehen elämäntilanteeseen: patriarkaalinen järjestys ei ole enää yhtä ehdoton kuin ennen.

Yhtä hyvin talonpoikaisperheessä kuin kantakaupunkilaisessa työläisperheessäkin isän auktoriteettiasema oli ennen ehdoton pitkälti miehen persoonallisista ominaisuuksista, terveydentilasta ja mahdollisesta sosiaalisia ongelmia aiheutta-

vasta alkoholinkäytöstä riippumatta. Ennen perhe-elämän kriisitilanteissa haettiin tukea ja turvaa sukulaisista ja naapureista. Tänä päivänä perhekriisi on ennen muuta puolisoiden välinen, ellei sitten perheneuvojaa haluta ulkopuoliseksi selvittelijäksi. Ammatillisiin sosiaalipalveluihin ei juuri luoteta apuvoimana. Pitkäaikainen erillistyminen, alistaminen tai sosiaaliset ongelmat johtavat yleensä lopulta eroon, vaikka maaltamuuttajan kiinnittyminen perheeseen on kriisivaiheesakin kiinteämpi kuin kaupunkilaisen, joka mieluummin hyväksyy eron, asettaa runsaammin vaatimuksia perheen toimivuudelle ja tunnesiteille ja löytää myös tiensä helpommin uusiin sosiaalisiin kontakteihin kaupungissa.

3. Sukupolvien välinen ristiriita

Työläisyhteisössä sukupolvien välinen ristiriita liittyy enemmän työväen kulttuurin ja elämäntavan muutoksen sisäiseen kehitykseen kuin maalaisuuden ja kaupunkilaisuuden ristiriitaan. Sukupolvien välistä ristiriitaa voidaan luonnehtia yleiseksi niin, että se kattaa samanaikaisesti sekä maalta tulleiden että kaupunkilaisnuorten suhteen vanhempaan sukupolveen, vaikka koettujen merkitysten tasolla on samoja painotuseroja kuin maalaisten ja kaupunkilaisten välillä yleensä etenkin suhteessa työhön ja kulutukseen. Kaupunkilaisnuorille työn välineellisyys vapaa-ajan 'hyvän' valtaamiseksi ja välinpitämättömän ensivaikutelma työyhteisöön nähden on enemmän itsestäänselvyys kuin maalta tulleille, joille tehdas on vaikuttavampi kokemus osana elinympäristön kokonaisuudesta. Maalta tulleet nuoret eivät myöskään ole sosialistuneet nuorison vapaa-ajan käyttötapoihin yhtä syvästi kuin kaupunkilaiset ja edustavat useammin talonpoikaiselle perinteelle uskollista velvoittavaa työmoraalia: työtä on tehtävä jo pelkäänsään joutilaisuuden välttämiseksi.

Vanhoja työntekijöitä saattaa ärsyttää nuorten työntekijöiden huolettomuus ja työpaikan pienten normien ja tapojen rikkominen. Kun erityisesti vanhoilla naistyöntekijöillä on tapana tulla työpaikalle hyvissä ajoin ennen työpäivän alkamis-

ta, tulee nuoriso juuri kellonlyömällä ja joku saattaa myöhästelläkin. Vanhat työntekijät epäilevät usein nuorempien kestävyyttä ja taitoa, vaikka joutuvat myöntämään omankin väsymyksensä. Mieluusti muistellaan että nuorena oltiin tositar-mokkaita, tarmokkaampia kuin nykynuoret. Varsinkin urak-katyössä joutuvat nuoret ja vanhat kilpailuasetelmiin, joissa nuoret, jos pysyvät tehtaassa, perivät pitkällä tähtäyksellä voi-ton.

Nuorison käytös on pinnalta katsoen huoletonta, mutta pohjalla kytee epävarmuus. Ovatko taito ja kestävyys riittä-vät. Ei löydetä tietä työläisyhteisöön, ihmetellään miksi ei enemmän auteta ja neuvota, mitä varten ammattiyhdistys on olemassa ja miksi siihen pitää liittyä. Joku nuori saattaa intou-tua urakkaennätysten tekoon lunastaakseen itselleen paikan arvostettuna työntekijänä. Tarkoitus voi vanhempien työntekijöiden silmissä kääntyä päinvastaiseksi: yrittäjä voidaan lei-mata hosujaksi, pomon suosion tavoittelijaksi sekä palkkaus-järjestelyjen dynamiikkaa ymmärtämättömäksi työnantajan hiostuspyrkimysten tukijaksi.

Työläisvanhempien suhtautumista omiin lapsiinsa leimaa-vat muistot heidän omasta lapsuudestaan ja nuoruudestaan, jolloin elinehdot olivat niukat. Vallitsevana on eräänlainen kompensatioajatus: lapsille on varattava parempi elämä ja runsaammat aineelliset puitteet kuin itsellä on ollut. Toisaalta lasten hyvinvointia mitataan jopa enemmän kuin omaa sosi-aalisen vertailun mittapuulla: lapsille on saatava samat aineel-liset edellytykset kuin muilla yleensä on. Peruskoulun myötä lapset ovat sosiaalisissa ympäristöissään vähemmän eriyty-neet sosiaaliluokittain kuin ennen. Tästä seuraa, että lasten kulutusnormit muuntuvat ja paremmin toimeentulevien per-heiden lasten elintaso muodostuu välittömäksi mittapuuksi myös työläisten lapsille.

Vanhemmat joutuvat tinkimään omista tarpeistaan vara-takseen lapsilleen mahdollisimman samankaltaiset kulutus- ja harrastusmahdollisuudet kuin muilla. Monet lasten vapaa-ajanviettomuodot kuten slalom, ratsastus ja moottoripyöräily

ovat vanhemmille tuntemattomia harrastuksia. Kaikki vanhemmat eivät pidäkään niitä sopivina lapsilleen, mutta osalle työläisvanhempia kalliiden harrastusvälineiden ja oppituntien kustantaminen merkitsee velvollisuutta ja oman nuoruu- denaikaisen niukkuuden kompensaatiota. Silti lasten harrastusmaailma ja nuorisokulttuuri merkityksineen lipuvat vanhempien ulottumattomiin: lasten toimintaa seurataan milloin huolestuneina, milloin huvittuneina. Lasten ja nuorten pyrkimys täyttää erityisesti nuorison pukeutumismallit katsotaan turhuudeksi, mutta siihen alistutaan niin pitkälle kuin kukkaro kestää. Palkan suuruus, perheen kokonaisuudet ja varsinkin asunnon hankintaan liittyvät kustannukset luovat normit ja rajat nuorison kulutukselle, ei niinkään arvio tarpeesta tai esteettinen maku. Tässä pätee vanha työläisten arkielämän sääntö, eletään sen mukaan mitä tilipussi antaa myöten. Oman kulutuksensa laajentamisen suhteen ainakin maaltamuuttajat ovat paljon ankarampia.

Työläisvanhempien suhtautuminen koulutukseen on perinteisesti ristiriitainen: uskotaan ja toivotaan, että laajemman koulutuksen myötä lasten mahdollisuudet ammatinvalinnassa parantuvat ja että he näin 'vältyvät vanhempiensa kohtalolta'. Toisaalta lasten mahdolliset vaihtoehtoiset tulevaisuudet ja kohtalot ovat vain vähän suunniteltuja ja hämäränpeitossa. Koulumaailma on vieras, mutta sen toivotaan kasvattavan 'kunnan kansalaisia'. Samalla kuitenkin pelätään lasten vieraantuvan perheestään ja rupeavan 'herroiksi'. Tämä on etenkin toisen polven työläisperheissä yleinen asenne. Maaltamuuttajat, jotka ovat lopullisesti jättäneet taakseen maanviljelykset, suhtautuvat ristiriidattomammin koulutukseen ja toivovat lapsilleen koulutukseen perustuvaa parempaa, kenties johtavaakin yhteiskunnallista asemaa. Maaltamuuttajien on ilmeisesti kantakaupunkilaisia työläisiä helpompi omaksua aineksia keskiluokkaisesta ura-ajattelusta. Toisen polven työläiset puolestaan epäilevät että heidän urala menestyneistä lapsistaan saattaa myöhemmin tulla heidän laistensa työläisten käskijöitä, mitä ei pidetä suotavana.

4. Maalaisuus ja kaupunkilaisuus

Maalaisuuden ja kaupunkilaisuuden ristiriita ilmenee tutkijain joukossa yleisimmin ristiriitana periferiaidentiteetin, siis kehitysaluekansalaisen omakuvan ja ideaalisen kaupunkilaisen välillä, jota edustaa pääkaupunkilainen ts. helsinkiläinen. Tämä ristiriita elää voimakkaana kaikissa ikäpolvissa, vaikka sen saama sisältö on erilainen elämäntilanteesta ja kokemuksesta riippuen. Siinä missä vanha työläismies, maanviljelijästä luopunut, korostaa maatalouspolitiikan kehitysalueita hyljeksivää käytäntöä, esittää nuorison edustaja kärjekkään kuvauksen helsinkiläisnuorten itsetärkeystensä ja kovuudesta näiden ulkonaisen käyttäytymistyylin pohjalta.

Joensuun kaltaisessa pienessä teollisuuskeskuksessa, joka on samalla maakunnan hallinnollinen ja kaupan keskus, maaseudun ja kaupungin ristiriita on vähemmän korostunut elämäntyyliä kuin suurkaupunkialueella. Suomessa on kaikkiaan vain vähän pitkälle kehittyneitä kaupunkikulttuuria ja elämäntyyliä. Laajoja kaupunkimaisia ympäristöjä ei juuri ole Suur-Helsinkiä lukuunottamatta. Maaseutukaupunkien urbaanit keskuksat ovat pieniä ja enimmäkseen suhteellisen uusia. Tästä huolimatta elämäntavan sisällöissä maaseudun ja kaupungin välinen ristiriita ilmenee arkielämän erilaistumisena maaltamuuttaja- ja kantakaupunkilaisperheissä.

Maaltamuuttajat suosivat kantakaupunkilaisiin verrattuna väljempää maalaismaista asumistapaa ja ympäristöä sekä vapaa-ajan viettoa maaseutumaiseen tyyliin yhdistäen huvia ja hyödyn. Metsästyksestä, kalastuksesta ja perheittäisistä maaseuturistikista marjankeruineen tulee säännöllisiä harrastusmuotoja ellei jopa intohimo. Aurinkoinen kevät saa houkuttelee ainakin miehet pilkkikalastukseen; ammattiyhdistyksen kokouksia on turha tuolloin järjestää eikä edes ravintolakalle hevin löydy joutilasta seuraa maaltamuuttajien keskuudesta. Sosiaaliset kontaktit kotikylään säilyvät ainakin jos se on kohtuullisen ajomatkan päässä. Auto ei monen mielestä ole aivan välttämätön kaupunkikäytössä, mutta maalle on päästävää omalla autolla ja kesämökin rakentaminen on otettava tavoitteeksi ellei ole osuutta kotitaloon loma-asuntona.

Taloudellisesti kaupunkiasunnon ohella hankittava mökki on työläisperheelle vaativa haaste sekä rakennettavaksi että ylläpidettäväksi. Pelkät arvostukset ja pyrkimykset eivät riitäkään tuon tavoitteen saavuttamiseksi, vaan alkuun päästään maalle jääneiden tilojen pienillä perintöosuuksilla. Omakotitalon sekä lomamökin hankkineella perheellä on maalaiselämän vapaa-ajan vieton edellytykset parhaiten täytetyt, mutta usein joudutaan tyytymään jompaan kumpaan, ensisijaisesti omakotitaloon, ja omavaraisuutta täydennetään sukulaiskon-
taktien avulla sekä käyttäen vapaata liikkumisoikeutta maakunnan metsissä ja vesillä.

Maaltamuuttajien elämäntapa vapaa-ajan viettämisessä on siis selvästi erilainen kuin tavanomainen työläiselämän vapaa-ajan viettotapa, joka korostaa viihdykettä, rentoa menoa sekä joukkotilaisuuksia niin huvitusten kuin yhteiskunnallisten toimienkin yhteydessä. Joensuulaisessa tehdasyhteisössä on vain vähän työläisiä, jotka edustavat perheineen puhtaasti kaupunkimaista työläiskulttuuria. Sosiaaliset kontaktit maaseudulle ovat suhteellisen tiheät myös useissa kantakaupunkilaisissa perheissä. Perheiden oma elämäntapa noudattelee kuitenkin yllättävänkin selvästi eriytymistä talonpoikaistaustan ja kantakaupunkilaisen työläistaustan välillä mm. työhön, asumiseen ja vapaa-ajan viettoon liittyvissä arvostuksissa. Eräänlaisen väliryhmän elämäntyylin kaupunkimaistumisessa muodostavat ne maaltamuuttajat, joilla maalaistaustaan ei kuulu varsinaista maanviljelijätaustaa, vaan taustalla on muu palkkatyöläisen asemaan perustuva toimeentulolähde esim. toiminta ratavartijana tai tiemestarina. Näillä perheillä kynnys palkkatyöläiseen työläiskulttuuriin on matalampi eikä maalaisuus sisällä yhtä syvää elämän perustavoitteita muovaavaa merkitystä kuin mautiloilta lähteneillä.

Mautiloilta lähteneet kiinnittyvät maaseutumaiseen elämäntapaan ainakin kolmella tavalla: korostamalla kaiken kaikkiaan omavaraisuutta tai riippumattomuutta, yhdistämällä huvia ja hyötyä vapaa-aikanaan ja pyrkimällä korkeaan ja samalla maaseutumaista elämäntyyliä korostavaan asumistaan. Nämä kolme elementtiä muodostavat itseasiassa kokonaisuuden, joka erottaa useimpien maaltamuuttajien elämän-

tavan kantakaupunkilaisten elämäntavasta niin, että voimme puhua eriytyneen arkielämäntyylin lisäksi eriytyneestä elämäntavan perspektiivistä. Maaltamuuttajat ovat kohtaamistaan haasteista ja ristiriidoista onnistuneet parhaimmin ratkaisemaan juuri maaseutumaisen ja kaupunkimaisen elämäntavan ristiriidan. Tämä perustuu uuden työ- ja asuinympäristön sijaintiin entisen kotiseudun tuntumassa, mutta myös eräisiin yleisiin palkkatyöläissosiaalisaation kehityskulkuihin mm. elämäntavan yksityistymiseen ja perhekeskeisyyteen sekä työn ja vapaa-ajan eriytymiseen. Samalla kun uusi palkkatyö takaa perustoimeentulon, antaa sosiaalinen tausta mahdollisuuden väljentää palkkatyöläisen elämäntavan rajoituksia maalaiselämäntavan arkielämän elementeillä ja välttää kokonaisvaltainen astuminen kaupunkimaisen elämäntyylin piiriin.

Monille nuorille lähtö maalta on toivottu ja odotettu uuden elämympäristön valloitus, mutta perheen perustamisen myötä paluu maalaisille juurille alkaa tapahtua. Elämänkaaren laajuisesti ajatellen voidaan sanoa, että nuorisoiän jälkeen ja perheen perustamisen myötä alkaa itsetiedostusprosessi, jossa maalaisidentiteetti korostuu ja jossa maalaisuuden ja kaupunkilaisuuden ristiriidan hahmottaminen ja tulkinta henkilökohtaisen omakuvan kysymyksenä lävistää koko elämän. Vasta seuraava sukupolvi samaistuu välittömästi kaupunkilaisiin palkkatyöläisiin.

5. Yksilö ja yhteisö

Kaupunkimaiselle palkkatyöläisten elämäntavalle on ominaista kokonaisvaltaisen yhteisöllisyyden hajoaminen, osayhteisöjen muodostuminen elämän eri toimintapiireissä sekä yksilöllistyminen niin, että kukin joutuu kantamaan kasvaneen vastuun eri toimintaympäristöjen asettamien ristiriitaistenkin haasteiden ja valintojen edessä. Miehet ovat naisia enemmän perinteisesti sosiaalistuneet toimintaan vaihtelevissa sosiaalisissa ympäristöissä. Kantakaupunkilaisen työläismiehen toi-

mintaympäristöjä ovat vanhastaan olleet ainakin tehdas ja koti sekä vapaa-ajan kaupunkimaisina tyyssijoina mm. kapakka, työväentalo ja urheiluseura.

Maaseudun pientiloilla miesten toimintaympäristönä ovat olleet omaa tilaakin laajempi luonnonympäristö ja tilapäisen tai pitkäaikaisen sivutoimisen palkkatyöläisyyden myötä mm. tukkisavotat, rakennukset ja tietyömaat. Maalaismieskään ei siis ole pysynyt kotipiinan tuntumassa. Naisen tilanne on ollut toinen. Vasta lisääntyneen palkkatyöläisyyden myötä naiset ovat kokeneet suuren haasteen hallita elämäntavassaan useita toimintaympäristöjä. Käytännössä nämä ympäristöt rajoittuvat edelleen yleensä vähempään kuin miehillä naisten 'kaksinaistyyden' vuoksi: työ tehtaassa ja työ kotona jättävät vain vähän aikaa ja voimia omaksua uusia yhteisöllisiä käytäntöjä ja hankkiutua uusiin osayhteisöihin esim. ammattiyhdistystoimintaan.

Naisiakin epävarmempia yhteisöllisessä kiinnittymisessään ovat nuoret työläiset: vuorotyöläisen nuoren vapaa-aika kuluu monesti työn odottelussa, ajantapossa ja massakulttuurin viihdykkeiden parissa ilman kiinteitä yhteisösiteitä. Tämä koskee nimenomaan maaltamuuttajia, joiden lapsuuden ja kouluajan sosiaaliset siteet ovat katkenneet. Yksilöllistyminen ei merkitsekään toiminnallistumisesta useissa osayhteisöissä, vaan harhailevaakin samaistumiskohteen etsintää kaupunkimaisen kulutus- ja viihdyketarjonnan viidakossa. Tämän etsinnän päättää kuitenkin yleensä lyhyeen perheen perustaminen, josta muodostuu vankka ja usein ainoa yhteisöllisen elämän tiedostettu ja hyväksytty side.

Työyhteisössä työntekijät, tai ainakin useimmat heistä, esiintyvät nimenomaan ja vain heille osoitetun työnjaollisen tehtävänsä suorittajina. Heillä ei ole itsenäistä päätäntävaltaa oman tehtävänsä toteuttamisessa puhumattakaan osallisuudesta koko organisaatiota tai sen osan toimintaa koskeviin päätöksiin. Työläisten työyhteisöön kiinnittyminen on suhteellisen ohutta, vaikka useimmille työsuhde tehtaassa on luonteeltaan pitkäaikainen tai jopa vakinainen. Julkista ja kollektiivista työläisidentiteettiä ja -yhteisöä edustavat ammattiyhdistys ja ammattiyhdistysliike. Vain harvat, noin 10% työ-

läisistä, osallistuivat aktiivisesti ay-toimintaan, vaikka se on periaatteessa avointa kaikille. Työväen yhteisyys ja identiteetti lujittuu kuitenkin jossain määrin työmaan arkipäiväisillä ihmisuhteilla ja ammattiosaston taikka työnantajan järjestämien harrastusten sekä juhlien ohessa. Harva työläinen kuitenkaan toimii varsinaisena vapaa-aikanaan runsaasti yhdessä työtoveriensä kanssa. Työväen yhteisyys, siinä määrin kuin sitä koetaan, perustuu enemmänkin yhteisiin elämänpuitteisiin ja elämänehtoihin sekä vaihtelevassa määrin tiedostettuun työläisten aatteelliseen perintöön kuin tarpeeseen, pyrkimykseen tai haluun toimia yhdessä ja yhteistyössä jossakin konkreettisessa asiassa. Ammattiryhmittäinen yhteisyys eikä ammattilypeyskään juuri kanna tehtaan portin tuolle puolen ainakaan toiminnallistavassa merkityksessä.

Samalla kun rikkoutunut yhteisöllisyys, massakulttuurin ja mainonnan tarjoamat samaistumiskaavat ja perheittäinen yksityistyminen liudentavat perinteisen työläiskulttuurin perusteita työläistietoisuuden ja solidaarisuuden perustana, vähenvät myös työpaikkaperustaisen arkikulttuurin muodostumisedellytykset itse tuotantolaitosten ankarien kilpailuehtojen puristuksessa, jotka heijastuvat myös työntekijöihin kasvaneina henkilökohtaisina suorituspainoina. Yksilöllisen selviytymisstrategian vaihtoehto kasvaa monen mielessä näkyvämmäksi ja polttavammaksi kuin yhteisöllinen ratkaisu ja uudistuminen.

Yksilön selviytymisstrategian ja solidaarisen yhteisöllisyyden valinta- ja ristiriitatilanne ei ole vain maaltamuuttajan ongelma. Se on yleinen ja monikerroksinen työläisen kokemusmaailman ongelma. Yhä useammin teollisuustyöläinen joutuu kysymään itseltään: Onko minun työni taikka työpanokseni huomennakin tarpeen, jaksanko minä tehdä työni yhtä hyvin tai paremmin kuin naapurini, osaanko tehdä sen paremmin kuin naapurini, viedäänkö minulta työpaikka ennenkuin häneltä? Kantakaupunkilainen on työläisperintönsä perusteella taipuvaisempi vastaamaan näihin ristiriitoihin kollektiivisella pohdinnalla ja toiminnalla. Maaltamuuttaja ja etenkin maalta muuttanut nainen vastaa pikemminkin oppimallaan

yleisellä työmoraalilla uskoen yhä edelleen, että hänen henkilökohtainen ahkeruutensa tulee kyllä palkituksi.

6. Yksilö ja yhteiskunta

Palkkatyöläisiä koskevia tutkimustuloksia ja sosiaalivaltiota hahmottavaa keskustelua yhdistämällä¹⁵ kehkeytyy ajatus, että tämän päivän yhteiskunta on perustaltaan epäyhteisöllinen kapitalistinen yhteiskunta, jossa työvoiman osto- ja myyntiehdot ja valtiollinen huolenpito asettavat yksilön todella moniulotteisesti säädelyyn olotilaan niin, että toimeentulo- ja selviytymispaineet ja vastuu kuitenkin kohdistuvat yksilöön, samalla kun yksilölliset vapaudet rajoittuvat suuresti samaisten ehtojen ja valtiollisen huolenpidon kautta. Elämäntaisteluksi muodostuu etenkin kuluttajan elämäntavan lupauksien lunastaminen, palkkatyöläisen aseman vakiinnuttaminen ja karriärismi. Voidaan ajatella, että tämä kehitys karriärismiä myöten koskee enenevästi myös työväenluokkaa, kun sen piirissä kirstyy kilpailu yhteiskunnallisesti asettuneiden hyvinvointivoitteiden saavuttamisesta ja saavutettujen etujen ylläpidosta.

Maaltamuuttajille yhteiskunnalliset ehdot näyttäytyvät usein 'yhteiskuntaluonnon' sanelemina toimeentuloehtoina. Niiden taustaa ei kysytä, vaan valitaan henkilökohtainen selviytymisstrategia. Tämä on johdonmukainen sovellutus pien-tilallisen perinteisestä omavaraisuuspyrkimyksestä: kun omavaraisuutta ei palkkatyöläisyyden ja sosiaalivaltion puitteissa sinänsä voida tavoittaa, pyritään mahdollisimman suureen yksilö- tai perhekohtaiseen riippumattomuuteen arkitoiminnassa. Maaltamuuttajille tehtaan ja kaupungin järjestäytyneet yhteisöllisyyden muodot ja yhteydet eivät ole vain vieraita ja vierastettavia, vaan ne koetaan helposti myös uhkaksi riippumattomuudelle ja rauhanomaiselle elämiselle. Yhteisten asioiden hoidossa, silloin kun siihen on tarvetta, ei saisi esiintyä riitasointuja. Niin vasemmistolainen poliittinen organisaatio kuin ammattiyhdistysorganisaatiokin koetaan helposti riitasointuiseksi ilman että on perehdytty tai edes kiinnostuttu itse

riidan aiheista. Jos ja kun yhteisiä asioita joudutaan hoitamaan, ihanne on, että niitä hoidetaan rauhallisesti, yhteistuumin ilman 'naapurikateutta'. Kun laajempia yhteiskunnallisia kokonaisuuksia ja rakenteita on vaikea hahmottaa, saavat niiden piirissä esiintyvät todellisetkin ristiriidat usein tarpeettoman riidan merkityksen.

Heikko organisaatioihin kiinnittyminen ja toiminta niissä johtaa yleiseen voimattomuuden kokemukseen ja periferia-keskusristiriidan korostamiseen. Tarpeelliseksi tulee mielumminkin yhteiskunnan rakenteelliselta kehitykseltä suojautuminen ja yksilöllisen kilpailu- ja selviytymisstrategian hallinta kuin yhteisöllinen pyrkimys vaikuttaa itse rakenteiden kehitykseen. Kuitenkin uskotaan, että ihminen ohjaa maailmankehitystä. 'Viisaat ohjaavat', sanotaan hieman ironisesti.

Tämän riitasoinnun takana ovat maaltamuuttajien yleiset yhteiskuntautopiat ja -ihanteet, jotka aivan yleisellä tasolla eivät paljon poikenne populaareista työläisutopioista. Rauha on keskeinen toive niin maailmanlaajuisesti kuin yhteisöllisestikin, samoin arkielämään liitettävä keskinäinen solidaarisuus ilman valtion holhousta. Nykyisessä maailmantilanteessa ja tiedotusvälineiden sotaa, nälkää, saastumista ja luonnonmullistuksia painottavan informaation edessä jokainen tulevaisuuden utopia sinänsä edustaa pelon ja toivon riitasointua. Yhteiskunnalliset asiat kiinnittyvät maailmanlaajuisiin ongelmiin ja voimattomuuden kokemukset tätä katsottaessa kasvavat. Yleisesti uskotaan kuitenkin parlamentarismiin tai ainakin siihen, että massat vaikuttavat äänestämällä. Sen sijaan yhteisölliseen perustaan nojaavaa toimintakykyistä ja -kelpoista vaikutuskanavaa on jo vaikeampi hahmottaa tai nimeä.

On myös tärkeätä painottaa, että voimattomuuden tunne yhteiskunnallisissa asioissa liittyy nimenomaan heikkoon toiminnallisuuteen organisaatioissa. Maaltamuuttajiin, jotka toimivat työväenjärjestöissä näyttää pätevän sama, mikä muihinkin työläisaktivisteihin. Mitä enemmän ollaan mukana yhteiskunnallisessa toiminnassa, sen enemmän uskotaan myösiin vaikutusmahdollisuuksiin. Vanhat työläisaktivistit, jot-

ka ovat tehneet yhteisölliseltä pohjalta pitkän päivätyön työväenorganisaatioissa, muistelevat mielellään yhteisiä saavutuksia ja korostavat niitä myös omina saavutuksinaan. Toinen kysymys on missä määrin juuri perinteiset organisaatiot voivat tänä päivänä tarjota työläisille toiminnallisia kokemuksia, jotka he voisivat oikeutetusti kokea omiksi saavutuksikseen ja voitoikseen.

Elämäntavan hallinnan arvopuntari

Yleistäen voimme sanoa, että työläiselämäntavan perspektiivikehityksen olennaiset muutokset, jotka koskevat myös maaltamuuttajia ovat:

- 1) kuluttajan elämäntavan muodostama haaste samaistumis-kohteineen ja sosiaalisen vertailun mittapuineen,
- 2) palkkatyöläisyyteen liittyvien uraodotusten korostuminen vähintäänkin suhteessa koulutettavaan lapsiin ja kaiken kaikkiaan kilpailun tunkeutuminen työläisten elämään mm. työn, asumistavoitteiden ja lasten maailman kautta,
- 3) työläisten arkipäiväisten toiminnallisten yhteisöjen eriytyminen ja pirstoutuminen sekä tietty valinnaisuus astumisessa eri toimintaympäristöihin etenkin miehillä, joilla on naisia enemmän todellista vapaa-aikaa.

Maaltamuuttajat kohtaavat uudet haasteet tukeutumalla monin tavoin perinnäiseen elämäntapaperustaansa. Etsitään mahdollisuuksia omavaraisuuteen tai vähintäänkin riippumattomuuteen vapaa-ajan toimintojen kautta. Yhteisöllisyyden jäljelle jääneitä siteitä vaalitaan. Työläisutopia, joka on ominainen nimenomaan maaltamuuttajille, on uusi pienyhteisöllisyys, jossa toiminnallisuus on vapaampaa ja vähemmän muista riippuvaista kuin vanhoissa maalaisyhteisöissä, mutta keskinäinen solidaarisuus samalla suurempi. Yhteiskuntapoliittisesti utopia kääntyy kysymykseksi, voiko kaupunkimainen teollinen yhteiskunta järjestää elämänoloja niin, että samanaikaisesti saavutettaisiin suuri yksilöllinen liikkumavara ja riippumattomuus ja kuitenkin yhteisöllinen

yhdistyneen ja toiminnallisuuden. Tämän päivän elämäntapaperspektiivissä elämänhallinnan arvopuntari on vahvasti kallellaan kilpailun ja yksilöllisen selviytymisstrategian suuntaan. Utopia ja todellisuus ovat kaukana toisistaan. Sen sijaan aineellinen hyvinvointi, johon haastateltavat liittävät sosiaalista vertailua ja reaalisia tavoitteita, ei utopioita, on sukupolvien saatossa suuresti kohonnut jopa niin, että saavutetusta tasosta kiinnipitäminen ei ilmeisesti tule olemaan aivan helppoa, ei etenkin jos teollisuuden rationalisointihaasteet johtavat entistäkin pääomavaltaisempaan tuotantoteknologian käyttöön.

Teollisuustyön määrän rajoittaminen, voimaperäistäminen tai arvostuksen aleneminen saattaisi kaiken kaikkiaan sulkea toisen maailmansodan jälkeisen kohoavan aineellisen elintason elämäntapaperspektiivin kehityksen ainakin perinteisen työväenluokan osalta. Tällä hetkellä näyttää siltä että noudatetaan sääntöä: eletään samoin ja samojen perspektiivien varassa niin kauan kuin voidaan. Muutos tulee vasta kun se on välttämätön taikka väistämätön. Elämäntavan arvopuntarin liikkeen seuranta on tänä päivänä kiinnostavaa, mutta pelottavaakin. Eniten rohkeutta vaatii etsiä niitä myönteisiä muutoksen aineksia, jotka nykyiseen kehitykseen sisältyvät palaamatta menneeseen 'kadotettujen paratiisien' turvapaikkana ja uskomatta toisaalta nykyisten elämäntapaperspektiivien ikuistumiseen palkkatyöläisen elämäntavan kehityshuipuna.

- 1) Elämäntavan muutos -projektin tutkimustuloksia on esitelty mm. seuraavissa teoksissa, raporteissa ja artikkeleissa:
Ahponen, P. — Järvelä, M.: Maalta kaupunkiin — pientilalta tehtaaseen, WSOY 1983.
Järvelä, M. — Ahponen, P. — Taponen, M.: The Frame of Ways of Life in Finland, An overview, Helsingin yliopisto, Sosiaalipolitiikan laitos, Tutkimuksia 2/1982.
Kortteinen, M: Lähiö, Otava 1982.
Roos, J.P. — Vilkkö, A.: Suomalaisten elämä elämäkertakilpailun valossa, Sosiaalipolitiikka 1980, ss. 67—95.
Roos, J.P.: Elämisen laatu ja elämäntapa 1970-luvulla, Sosiaalinen aikakauskirja 6/1980, ss. 17—22.
Roos, J.P. Elämäntapatutkimus ja elämäntavan tyypit, Sosiaalinen aikakauskirja 1/1983 ss. 4—7.
- 2) *Suomalaiset luokkakuvassa, ss. 271—273, Osuuskunta Vastapaino 1984.*
- 3) Pohjois-Karjalassa löytyy paitsi autiotaloja myös kokonaisia autiokyliä, joissa oli 1940—50-luvuilla vilkasta elämää. Ks. *Ahponen—Järvelä: Maalta kaupunkiin — pientilalta tehtaaseen, Tehdastyöläisen elämäntavan muutos, WSOY 1983, s. 49; Ahponen, P: Kylä muutoksen objektina ja subjektina. Elämäntavan ehtojen etsintää pohjoiskarjalaisen kylän näkökulmasta, Elämäntavan muutoksen tutkimusprojekti, julkaisuja n:o 6, 1979, Helsinki 1979, ss. 35—36.*
- 4) Pohjois-Karjalan pientilaväestön osalta toisen maailmansodan jälkeinen teollisuuden nousu ei taannut kitkatonta siirtymistä maataloilta tehtaisiin. Jukka Oksa on todennut teollisuuden jopa 'kuihtuneen' Pohjois-Karjalassa 1950-luvulla ja teollisuuden rakenteen jääneen yksipuoliseksi.⁺ Maakunnalle perinnäinen puunjalostusteollisuus ei suinkaan voinut työllistää tiloilta irtoavaa väestöä. Kehitysalueongelmaa on osin paikattu myöhemmin mm. elintarviketeollisuuden, metalliteollisuuden ja tekstiiliteollisuuden toimipaikkojen kasvulla ja suuryritysten uusien toimipaikkojen sijoittamisella kehitysalueelle.
- +) Oksa, J.: Pohjois-Karjalan kehitysalueongelman yhteiskunnallistaloudellinen tausta, Joensuun korkeakoulu, Karjalan tutkimuslaitoksen julkaisuja, No 1939, ss. 133—134.
- 5) Molemmat tehtaata, joiden työntekijöiden keskuudessa haastattelut suoritettiin, ovat suomalaisten suuryhtiöiden toimipaikkoja. Schaumannin vaneri- ja lastulevytehdas edustaa vanerin tuotannon osalta maakunnan puunjalostusteollisuuden työvoimavaltaista perinnettä. Tosin rationalisointi oli käynnissä tutkimusajankohtana mm. puristuksessa ja liimauksessa, joissa oltiin siirtymässä vähemmän työvoimaa vaativiin menetelmiin. Lastulevyn valmistus taas tapahtui huipumodernia teknologiaa käyttäen niin, että valmistusprosessissa tarvittiin työntekijöiksi lähinnä vain prosessin valvoja.
 Toinen tehdas, Wärtsilän lukkotehdas perustettiin vuonna 1968. Tehtaan sijoittamiseen Joensuuhun vaikuttivat osaltaan kehitysaluepoliittiset toimenpiteet. Tehdas edusti teknisesti korkeatasoista metallialan tuotantoa, jossa toistaiseksi tehtiin runsaasti vaihetyötä ja kokoonpanotyötä käsityönä. Työvaiheittaisia rationalisointipyrkimyksiä esiintyi kuitenkin tutkimusajankohtana. Kokeilun alla oli mm. yksinkertaisen robotin käyttö valamistyössä.
 Ks. myös *Ahponen, P. — Järvelä, M. op.cit. liite 1.*

- 6) Kun maataloilta tehtaaseen siirtyminen näytti tapahtuneen lähes yksinomaan sukupolvien välisenä siirtymänä, sattui tutkittavaan joukkoomme vain harvoja entisiä maanviljelijöitä. Ennen intensiivihaastatteluihin siirtymistä haastattelimme 129 työläistä kaikkiaan molemmista tehtaista otetun tavanomaisen tasaväliotoksen perusteella. Tämä kysely ja haastattelu oli tutkimusaineiston kokonaisuudessa yleisiä ja keskimääräisiä piirteitä hahmottava osuus. Keskeinen aineisto oli kuitenkin hankkimamme intensiivihaastattelujen aineisto, johon tavanomaiset tilastolliset edustavuuskriteerit eivät päde.
Aineiston luonteesta ja edustavuudesta ks. Ahponen, P. — Järvelä, M. op.cit. 14—18 sekä liite 2.
- 7) Etenkin vanhimpien haastateltavien piirissä oli aivan tavallista kuulua 8- tai 10-päiseen sisarussarjaan. Lasten suuri lukumäärä edellisessä sukupolvessa ei kuitenkaan rajoittunut vain maataloilille, vaan tutkijoiden yllätykseksi lähes samansuuruiset perheet olivat lähtökohtana myös maaseudun palkkatyöläiskodeissa ja kantakaupunkilaisissa työläisperheissä. Sukupolvien välisen siirtymän myötä niin maaltatulleiden kuin kantakaupunkilaisten haastateltavien lapsiluku putosi jyrkästi omaan perhetaustaan verrattuna harvoja poikkeuksia lukuunottamatta. Ahponen, P. — Järvelä, M. op. cit. 62—63.
- 8) 'Puhuessaan elämänsä tärkeimmistä päätöksistä tai elämänkulun käännekohtista haastateltavat mainitsevat miltei poikkeuksetta perheen perustamisen. Mutta, kun avioliittoon meneminen on ollut ratkaiseva päätös, on avioliiton purkaminen ollut kaksinverroin tärkeämpi päätös jos se on kohdalle tullut.' Ahponen, P. — Järvelä, M.: op. cit. 238.
- 9) Kun omakotitalo asumismuotona keskittyi maaltamuuttajille, saimme aiheen päätellä, että arvostusten lisäksi asumismuodon valinnassa ovat vaikuttaneet taloudelliset seikat. Maaltamuuttajien saamat sisarusuudet lienevät muodostaneet tarvittavan alkupääoman ja sukulaisuussuhteet maalle ovat antaneet mahdollisuuden hankkia halpoja rakennusaineita. On myös mahdollista, että rakennustaito on ollut suurempi maaltamuuttajien keskuudessa kuin kantakaupunkilaisten.
- 10) Työntekijöiden käsitys vastaa työturvallisuudesta esitettyjä yleisiä tutkimustietoja. Kuolemaan johtaneet työtaturmat ovat vähentyneet 1970-luvulla. Kari Eklundin ja Asko Suikkasen mukaan työtaturmien määrän vaihtelu on kuitenkin ollut altis seuraamaan taloudellisen kehityksen suhdannevaihteluita niin, että nousukaudella tapaturmat lisääntyvät ja laskukaudella vähenevät. He mainitsevatkin elämäntapatutkimusta edeltävän ajankohdan 1975—1978 periodiksi, jolloin työtaturmat kaiken kaikkiaan vähenivät. Eklund, K. — Suikkanen, A.: Työolojen ja työsuojelun kehitys 1970-luvulla. Joensuun korkeakoulu. Historian, maantieteen ja muiden aluetieteiden julkaisuja. N:o 33. 1982. ss. 37—51.
- 11) Tutkimuksessamme hahmotimme elämäntavan ulottuvuudet kolmella rakennetasolla: 1) elämäntavan puitteet — rakenteelliset tekijät, 2) ajankäyttö — arkielämän jäsentyminen, 3) elämäntavan perspektiivit — merkitystekijät. Elämäntavan perspektiiviulottuvuuksiksi eriteltiin 1) kulutuksen lisääntyminen ja kulutussisältöjen muutos, 2) koulutus, työn sisältö ja kulttuuri, 3) suhde luontoon, 4) sosiaaliset yhteisöt, ihmissuhteet, yhteiskunta- ja maailmankuvat, ks. Ahponen, P. — Järvelä, M. op.cit. ss. 24—25, ks. myös Järvelä, M.: Pehmeiden menetelmien soveltamisesta elämäntavan tutkimuksessa raportissa Suhonen, P. (toim.) Pehmeät menetelmät sosiaalitutkimuksessa, Käytännön kokemuksia ja keskustelua, Yhteiskuntatieteiden tutkimuslaitos, Tampereen yliopisto, Sarja B 38/1983, ss. 50—51.

- 12) Antti Kasvio viittaa mm J. Golthorpen ja S. Mallet'n tutkimuksiin. Etenkin jälkimmäisen kannanotot työn instrumentaalisuuden liittymisestä teollisuuden ja tuotantoteknologian kehityksen eri vaiheisiin suosii implisiittistä ajatusta, että varhaisemman kehitysvaiheen enemmän käsityöhön nojaavat työt olisivat olleet vähemmän välineellistyneitä. Asiaa tuskin voidaan tarkastella vain työn suunnasta. Tärkeä tarkastelunäkökulma on nimenomaan työn ja vapaa-ajan keskinäinen suhde ja molempien kehitykseen liittyvät odotukset ja tavoitteet. Vrt. Kasvio, A.: Teollisuustyö ja elämäntapa, Tutkimus kahden suuren teollisuuslaitoksen ammattitaitoisten työntekijöiden työn ja työn ulkopuolisen elämän kehityspiirteistä 1980-luvun suomalaisessa yhteiskunnassa, Acta Universitatis Tamperensis ser. A vol. 134, ss. 302—305, 572—574.
- 13) Tutkimuksessa todettiin, että vuorotyö muuttaa miesten ja naisten välistä työnjakoa kotitöissä, jos molemmat puoliset työskentelevät vuoroissa. Vuorotyötä tekevissä perheissä miehet kantoivat tavallista suuremman vastuun kotitöistä. Tämän sanelivat jo ajankäytössä esiin tulevat välttämättömyydet. Vaikka pakko on varmin elämäntapaa muuttava mekanismi, ei liene silti syytä esittää suositusta, jonka mukaan naisten tasa-arvopyrkimyksiä edistettäisiin esim. tässä mainitulla tavalla. Vuorotyöperheiden arkielämä oli nimittäin erityisen altis stressille mm. niin, että nainen joutui joko luopumaan palkkatyöstä tai sitten supistamaan entisestäänkin muita toimintapiirejään. Ks. Ahponen, P. — Järvelä, M. op.cit. 107.
- 14) Näinä naisten emansipaatiopyrkimysten aikoina voidaankin aiheellisesti kysyä, onko miehistä tulossa naisia perhekeskeisempiä. Patriarkaalisen elämänmuodon järkkyminen asettaa miehelle runsaasti perimmäisiä elämäntapakysymyksiä. Joensuu-tutkimuksessa patriarkaalinen perheperinne voitiin todeta vielä melko murtumattomaksi, mikä liittyi mm. naisten palkkatyön marginaalisuuteen miehen työn rinnalla. Matti Kortteisen saama tutkimustulos patriarkaatin kriisiytymisestä elämäntavan olennaisena kehitysperspektiivinä Vantaan lähiössä kertoo jo syvemmistä muutoksista ja ristiriidasta. Ks. Kortteinen, M.: Lähiö, Otava 1982, ss. 233—239.
- 15) Ks. esim. Hirsch, J.L Turvavaltio ss. 73—74, 85—86.